

HELENA SZEWCZYK

Prawne pojęcie rolniczej choroby zawodowej

1. Uwagi wprowadzające

Rolnictwo jest działem gospodarki narodowej, w którym w związku z wykonywaną pracą można się nabawić wielu chorób niewystępujących lub rzadko pojawiających się u osób pracujących w innych sektorach gospodarki. Uciążliwość pracy w gospodarstwie rolnym związana z jej specyficznym charakterem¹, jak również niskim poziomem stanu bezpieczeństwa i higieny pracy w rolnictwie², stanowią one podstawowe przyczyny zagrożeń dla zdrowia i życia rolników, powodujące wysoką wypadkowość i zachorowalność na rolnicze choroby zawodowe.

Przyczyny wystąpienia takich chorób zasadniczo nie uległy w ostatnich latach zmianie – są to głównie czynniki biologiczne i chemiczne oraz wysoki stopień narażenia na oddziaływanie pyłu rolniczego, będącego mieszaniną cząstek organicznych i nieorganicznych. Do szkodliwych czynników biologicznych w środowisku pracy rolnika należą: mikroorganizmy pochodzenia zwierzęcego, roślinnego, glebowego i wodnego, (wirusy, bakterie, grzyby, priony), które mogą powodować choroby odzwierzęce i inne

---

¹ Mowa tu zwłaszcza o takich jej cechach, jak: wydłużenie dnia roboczego, różnorodność i złożoność pracy, jej wielomiejscowość, sezonowość i polowy charakter prac wykonywanych w produkcji roślinnej, nieprzerwany cykl w produkcji zwierzęcej, eksploatacja środków technicznych o dużej energii i in.; por. T. Rychlik, J. Kozieradzki, *Podstawowe pojęcia w ekonomice rolnictwa*, Warszawa 1978, s. 181; L. Ostrowski, *Problemy społeczne wsi polskiej*, Warszawa 1989, s.53 i n.

² Por. L. Ostrowski, op. cit., s. 55; F. Małyż, *Wypadki i choroby zawodowe w gospodarstwie rolnym oraz świadczenia (I)*, „Polityka Społeczna” 1989, nr 2; J. Olesieński, *Działalność Państwowej Inspekcji Pracy w 1990 r. (II)*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1992, nr 11; R. Śpiewak, *Zawodowe choroby skóry u rolników*, w: J. Zagórski (red.), *Choroby zawodowe i parazawodowe w rolnictwie*, Lublin 2000, s. 142-152.

schorzenia zakaźne; pasożyty wewnętrzne (pierwotniaki, robaki) wywołujące choroby inwazyjne; pasożyty zewnętrzne (owady, roztocza, kleszcze) i różnorodne substancje (alergeny, toksyny) pochodzenia bakteryjnego, grzybiczego, roślinnego i zwierzęcego, które mogą być przyczyną chorób alergicznych i toksycznych³.

Do najczęściej występujących chorób odzwierzęcych zalicza się: salmonellozę, wściekliznę, boreliozę, kleszczowe zapalenie mózgu i opon mózgowo-rdzeniowych, jersiniozę, kamylobakteriozę, tężec, toksoplazmozę i grzybice odzwierzęce. W środowisku pracy na wsi istnieje także duże zagrożenie chorobami o podłożu alergicznym dróg oddechowych (astma, zapalenie pęcherzyków płucnych), skóry (np. kontaktowe zapalenie, wyprysk, pokrzywka), oczu (zapalenie spojówek) oraz o podłożu immunotoksycznym (np. syndrom toksyczny ODTS), a także uczuleniowe zapalenie skóry oraz kleszczowe zapalenie mózgu i opon mózgowo-rdzeniowych⁴.

W rolnictwie występuje również ryzyko zawodowe związane z kontaktem z czynnikami chemicznymi (powodującymi m.in. zatrucia), przede wszystkim środkami ochrony roślin oraz nawozami. Obie te substancje celowo wprowadza się do środowiska w określonych stężeniach. Środki ochrony roślin są związkami o nieselektywnym działaniu oraz łatwej zdolności przenikania do organizmu ssaków, w większości toksycznymi⁵.

Problematyka chorób zawodowych rolników jest niezwykle ważna nie tylko ze względów teoretycznych. Nie do przecenienia jest także jej społeczno-gospodarcze znaczenie, można bowiem w praktyce zaobserwować stale rosnący odsetek rolników zapadających na choroby związane z pracą w gospodarstwie rolnym, choć choroby zawodowe u rolników – w rozumieniu prawa ubezpieczeń społecznych – wykrywane są dość rzadko, zwłaszcza z powodu braku systematycznych badań profilaktycznych. Wiele chorób zawodowych rozwija się również w początkowej fazie bez wyraźnych objawów, a pacjenci zgłaszają się do lekarza najczęściej zbyt późno. Oznacza to, że znaczna grupa rolników, u których faktycznie – zgodnie z wiedzą medyczną – orzec można pojawienie się chorób zawodowych, nie korzysta z ochrony, zagwarantowanej w przepisach prawa ubezpieczeniowego.

³ Zob. www.krus.gov.pl.

⁴ Por. L. Solecki: *Ocena ryzyka zawodowego w rolnictwie*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Studia i Materiały” 2010, nr 36, s. 77 i n.

⁵ Ibidem.

W świetle danych KRUS, liczba rolniczych chorób zawodowych stwierdzonych przez inspekcję sanitarną kształtowała się w latach 1997-2005 na niskim, stałym poziomie: stu kilkudziesięciu rocznie w skali całego kraju (od 104 w 2003 r. do 142 w 1999 r.)⁶. Dominowały choroby roznoszone przez kleszcze: borelioza, kleszczowe zapalenie mózgu i opon mózgowo-rdzeniowych, choroby układu oddechowego na czele z astmą oskrzelową. Pozostałe choroby to: alergiczne kontaktowe zapalenie skóry, toksoplazmoza, ubytek słuchu, aspergiloza oraz przewlekłe choroby układu nerwowego wywołane sposobem wykonywania pracy⁷. Dane KRUS nie odzwierciedlają jednak rzeczywistej liczby zachorowań na rolnicze choroby zawodowe w Polsce.

Dlatego szczególnie istotne jest ustalenie, w jakim stopniu ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników⁸ zapewnia skuteczną ochronę rolnikom i innym osobom objętym ubezpieczeniem chorobowym i jaki jest zakres tej ochrony. Obowiązywanie w tej dziedzinie optymalnych rozwiązań jest niezbędne ze względu na wagę dóbr prawnych w ten sposób chronionych – życia i zdrowia osób pracujących w gospodarstwach rolnych⁹ oraz ich zdolności do wykonywania pracy w gospodarstwie rolnym¹⁰.

Cel niniejszego opracowania jest nieco skromniejszy. Chodzi o sprecyzowanie prawnego pojęcia „rolniczej choroby zawodowej”. Jest to pojęcie o charakterze wyjściowym dla ustalenia stopnia i zakresu ochrony, a w konsekwencji rodzaju przyznanych świadczeń. Poza przedmiotem rozważań znajdzie się natomiast problematyka chorób zawodowych pracowników zatrudnionych na podstawie stosunków pracy w rolnictwie (w przedsiębiorstwach i gospodarstwach rolnych), która stanowi przedmiot odrębnych opracowań z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych. Realizacja tak określonego celu wymaga analizy legalnej definicji „rolniczej choroby zawodowej”.

Warto podkreślić, że rola badań naukowych dotyczących rolniczych chorób zawodowych w dziedzinie nauk prawnych przedstawia się skrom-

⁶ Zob. www.krus.gov.pl.

⁷ Zob. W. Kobielski, *Wypadki przy pracy i choroby zawodowe rolników. Tendencje zmian*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Studia i Materiały” 2000, nr 3, s. 71 i n.; H. Jaworski, *Wypadki przy pracy i choroby zawodowe rolników oraz działalność prewencyjna KRUS w 2006 roku*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Studia i Materiały” 2007, nr 31, s. 15 i n.

⁸ Tekst jedn.: Dz. U 2008, Nr 50, poz. 291 ze zm.

⁹ Zob. H. Szewczyk, *Ochrona dóbr osobistych w zatrudnieniu*, Warszawa 2007, *passim*.

¹⁰ Por. D. Puślecki, *Stały i długotrwały uszczerbek na zdrowiu w wypadku przy pracy rolniczej*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2008, nr 2, s. 246 i n.

nie, a tematyka ta jest trochę zaniedbana, być może ze względu na jej interdyscyplinarny charakter. Brakuje opracowań o charakterze nie tylko całościowym i kompleksowym, ale nawet przyczynkarskim. Prowadząc rozważania w zakresie objętym tytułem opracowania, należy zatem sięgnąć do dorobku prawa pracy i ubezpieczeń społecznych, w którym zdecydowanie dominują prace dotyczące pracowniczych chorób zawodowych.

2. Ogólna charakterystyka rolniczych chorób zawodowych

Rolnicze choroby zawodowe powstają na skutek długotrwałego oddziaływania szkodliwych czynników znajdujących się w środowisku pracy, albo wynikają ze sposobu wykonywania pracy. Potrzeba zapobiegania tym chorobom wynika z konieczności ochrony zdrowia oraz bezpieczeństwa osobowego osobom, których niezdolność do pracy powstała w związku z warunkami wykonywania pracy¹¹. Trudno bowiem tolerować taką politykę państwa, w świetle której szansa na przedłużenie życia czy zmniejszenie cierpień osoby pracującej w gospodarstwie rolnym nie zasługuje na ochronę prawa.

Choroba zawodowa – w ujęciu medycznym – oznacza zaburzenie stanu zdrowia spowodowane działaniem czynników szkodliwych dla zdrowia występujących w środowisku pracy¹². Pod pojęciem rolniczej choroby zawodowej rozumie się najczęściej w doktrynie ostry lub przewlekły stan chorobowy, który powstał wskutek długotrwałego, szkodliwego oddziaływania warunków pracy w gospodarstwie rolnym na organizm rolnika. W odróżnieniu od wypadku przy pracy rolniczej, wystąpienie rolniczej choroby zawodowej świadczy o długotrwałym narażeniu pracownika na zachorowanie z powodu szkodliwych warunków pracy¹³. W definicji choroby zawodowej związek z wykonywaną pracą ma charakter przyczynowy, a nie normatywny, jak to ma miejsce w odniesieniu do wypadków związanych z pracą.

---

¹¹ Zob. T. Wyka, *Od bezpieczeństwa socjalnego w stronę bezpieczeństwa osobowego – o zmianach w kodeksie pracy*, w: *Stosunki zatrudnienia w dwudziestolecie społecznej gospodarki rynkowej. Księga pamiątkowa z okazji jubileuszu 40-lecia pracy naukowej Profesor Barbary Wagner*, Warszawa 2010, s. 105 i n.

¹² Zob. J. Jastrzębska, J. Zagórski, *Zasady rozpoznawania i stwierdzania chorób zawodowych u rolników indywidualnych*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Studia i Materiały” 2001, nr 4, s. 25.

¹³ Zob. T. Wyka, *Ochrona zdrowia i życia pracownika jako element treści stosunku pracy*, Warszawa 2003, s. 48.

Nowelą, która weszła w życie 3 lipca 2009 r., wprowadzono do Kodeksu pracy art. 235¹, zawierający nową definicję pracowniczej choroby zawodowej. Z tą datą weszły w życie zmiany w zakresie regulacji problematyki chorób zawodowych na podstawie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks pracy oraz o zmianie niektórych innych ustaw¹⁴. Zmiany w zakresie unormowania problematyki chorób zawodowych zostały wprowadzone w wyniku realizacji wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 19 czerwca 2008 r.¹⁵, w świetle którego delegacje ustawowe zawarte w art. 237 § 1 pkt 2 i 3 k.p. były niezgodne z art. 92 Konstytucji RP w zakresie, w jakim nie określały wytycznych dotyczących treści rozporządzenia. W rezultacie TK uznał, że rozporządzenie z 30 lipca 2002 r. w sprawie chorób zawodowych jest niezgodne z Konstytucją RP. Wskazał także, że ze względu na zasady techniki ustawodawczej niedopuszczalne jest przesunięcie całej regulacji materialnoprawnej do rozporządzenia, ponieważ norma materialnoprawna, szczególnie ta nakładająca na podmioty stosunku pracy określone obowiązki, wpływając tym samym na ich pozycję prawną, powinna być zawarta w ustawie.

W świetle art. 235¹ k.p., za pracowniczą chorobę zawodową uważa się chorobę wymienioną w wykazie chorób zawodowych, jeżeli w wyniku oceny warunków pracy można stwierdzić bezspornie lub z wysokim prawdopodobieństwem, że została ona spowodowana działaniem czynników szkodliwych dla zdrowia występujących w środowisku pracy albo w związku ze sposobem wykonywania pracy, zwanych „narażeniem zawodowym”.

Z kolei w świetle art. 12 ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, za rolniczą chorobę zawodową uważa się chorobę, która powstała w związku z pracą w gospodarstwie rolnym, jeżeli choroba ta jest objęta wykazem chorób zawodowych określonych w przepisach wydanych na podstawie Kodeksu pracy, czyli stanowiących załącznik do rozporządzenia Rady Ministrów z 30 czerwca 2009 r. sprawie chorób zawodowych¹⁶. Rolniczymi chorobami zawodowymi są więc wyłącznie choroby określone w powyższym załączniku do rozporządzenia Rady Ministrów, pod warunkiem że zostały one spowodowane działaniem szkodliwych dla zdrowia czynników występujących w środowisku pracy.

Za rolniczą chorobę zawodową uważa się zatem chorobę, w stosunku do której konieczne jest kumulatywne spełnienie następujących przesłanek:

¹⁴ Dz. U. Nr 99, poz. 825.

¹⁵ Zob. wyrok TK z 19 czerwca 2008 r., P 23/07, OTK-A 2008, nr 5, poz. 82.

¹⁶ Dz. U. Nr 105, poz. 869.

- choroba powinna być wymieniona w obowiązującym wykazie chorób zawodowych,
- w wyniku oceny warunków pracy można stwierdzić bezspornie lub z wysokim prawdopodobieństwem, że choroba została spowodowana działaniem czynników szkodliwych dla zdrowia występujących w środowisku pracy (pomiędzy chorobą a szkodliwymi czynnikami musi istnieć związek przyczynowy),
- zespół objawów choroby zawodowej powinien odpowiadać skutkom biologicznym działania czynnika szkodliwego,
- konieczne jest rozpoznanie choroby zawodowej przez lekarza zatrudnionego w jednostce orzeczniczej uprawnionej do rozpoznawania chorób zawodowych¹⁷.

Definicja legalna rolniczej choroby zawodowej obejmuje – jak widać – dwa podstawowe elementy składowe o różnym charakterze prawnym. Jeden z nich ma charakter formalny, ponieważ tylko choroba wymieniona w wykazie chorób zawodowych ustalonym przez ustawodawcę może być zakwalifikowana jako choroba zawodowa. Drugim z elementów o charakterze materialnym jest występowanie związku przyczynowego między działaniem czynników szkodliwych dla zdrowia albo sposobem wykonywania pracy a wystąpieniem choroby.¹⁸

3. Wykaz rolniczych chorób zawodowych

W świetle konwencji MOP nr 121 z 1964 r. istnieją trzy metody regulacji chorób zawodowych:

- metoda listy chorób zawodowych, obejmująca co najmniej choroby wymienione w załączniku do tej konwencji,
- metoda ogólna, szerokiej definicji choroby zawodowej, tzw. metoda klauzuli generalnej,
- metoda mieszana, która stanowi kombinację wyżej wymienionych metod, tzw. metoda podwójnej listy¹⁹.

Metoda mieszana związana jest z równoległym obowiązywaniem listy chorób zawodowych oraz klauzuli generalnej. Wydaje się, że pozwala ona

¹⁷ Zob. Wyrok WSA z 28 maja 2008 r., II SA/Bd 209/08, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl>.

¹⁸ Por. W. Witoszko: *Jednorazowe odszkodowanie z ubezpieczenia wypadkowego*. Warszawa 2010, s. 128; R. Celeda, w: *Kodeks pracy. Komentarz*, L. Florek (red.), Warszawa 2005, s. 1145.

¹⁹ Por. T. Bińczycka-Majewska: *Prawne aspekty chorób zawodowych*, „Państwo i Prawo” 1993, z. 7, s. 52-56.

w największym stopniu na ochronę interesów osób poszkodowanych wskutek chorób zawodowych, zmniejszając element niedookreśloności związany z metodą klauzuli generalnej, a także omijając restrykcyjność listy. Umożliwia ona – na podstawie diagnozy medycznej – uzyskanie świadczeń z ubezpieczenia społecznego w związku ze schorzeniami, które nie figurują na oficjalnej liście chorób zawodowych.

W Polsce stosuje się wyłącznie pierwszą metodę opartą na wykazie chorób zawodowych powstałych w wyniku negatywnego oddziaływania warunków pracy na organizm osoby wykonującej pracę. Oznacza to niemożność przekroczenia granic określonych listą i rozszerzenia ochrony na przypadki ustalone na innej drodze niż wydanie aktu normatywnego wysokiej rangi (ustawa, przepisy wykonawcze)²⁰.

Pojęcie rolniczej choroby zawodowej oraz pracowniczej choroby zawodowej zostało zatem skonstruowane według tzw. metody listy wzmocnionej dodatkowo określeniem przyczyn uzasadniających przyjęcie zawodowej natury tej choroby²¹. Oznacza to, że warunkiem koniecznym do zakwalifikowania danej choroby jako rolniczej choroby zawodowej jest przede wszystkim objęcie jej wykazem chorób zawodowych (choroby nie znajdujące się na liście nie mają statusu chorób zawodowych). Nie jest to jednak warunek wystarczający, ponieważ jednocześnie konieczne jest wykazanie (bezsporne lub z dużym prawdopodobieństwem) zawodowego charakteru tej choroby.

Wykaz rolniczych chorób zawodowych obejmuje schorzenia, które na obecnym etapie wiedzy medycznej zostały uznane za spowodowane warunkami pracy, opierając się na przewidywalności ujawnienia pewnych chorób w ustalonym z góry kręgu osób. Dopiero gdy dana choroba wśród ludzi należących do pewnej grupy zawodowej występuje regularnie i częściej niż wśród innej grupy osób, można mówić o chorobie zawodowej²². Jak podkreśla się jednak w doktrynie, celem ustawodawcy nie było wyrażne wydzielenie chorób zawodowych dla grupy społeczno-zawodowej, jaką są rolnicy, z uwagi na specyficzny warsztat pracy, ponieważ nie byłoby to właściwe z medycznego punktu widzenia²³. W ustawie o ubezpie-

²⁰ Ibidem, s. 54; W. Witoszko, op. cit., s. 125 i n.; H. Szewczyk, *Pojęcie choroby zawodowej prawie pracy i prawie ubezpieczeń społecznych*, „Z Zagadnień Zabezpieczenia Społecznego” 2009, nr 1, s. 93 i n.

²¹ Odmiennie W. Witoszko, op. cit., s. 128.

²² Ibidem, s. 129.

²³ Por. E. Jaworska-Spicak, *Choroba zawodowa a prawo do jednorazowego odszkodowania dla rolnika*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Studia i Materiały” 2001, nr 1, s. 94.

czeniu społecznym rolników nie ma bowiem delegacji, która stanowiłaby podstawę do wydania specjalnego rozporządzenia w sprawie rolniczych chorób zawodowych. Chorób zawodowych rolników należy zatem poszukiwać w ogólnym wykazie chorób zawodowych określonych w przepisach wydanych na podstawie Kodeksu pracy.

W obecnym stanie prawnym wykaz chorób zawodowych stanowi załącznik do rozporządzenia z 30 czerwca 2009 r. wydanego na podstawie delegacji z art. 237§1 pkt 3-6 i § 1¹ k.p. Wykaz ten obejmuje 26 grup jednostek chorobowych, które zostały określone w zróżnicowany sposób. W poprzednich takich wykazach choroby zawodowe stwierdzane w rolnictwie należały (z wyjątkiem incydentalnych przypadków) tylko do 8 grup jednostek chorobowych wymienionych w wykazie. Obecnie, w odniesieniu do nowego wykazu chorób zawodowych, sytuacja wygląda podobnie – nie wszystkie choroby spowodowane szkodliwymi warunkami pracy w rolnictwie są objęte tym wykazem²⁴.

De lege lata sytuacja prawna rolników przedstawia się jednak jeszcze bardziej niekorzystnie niż w poprzednim stanie prawnym. Inaczej niż w poprzednio obowiązującym wykazie chorób zawodowych, obecny wykaz nie przewiduje rozszerzenia danej kategorii choroby o kolejne jej rodzaje, co w przypadku rolnictwa ma istotne znaczenie. Dotychczas bowiem wykaz chorób zawodowych, choć zasadniczo obejmował zamkniętą listę schorzeń, które na obecnym poziomie wiedzy medycznej uznane zostały za spowodowane warunkami pracy, był jednak w pewnym zakresie elastyczny. Opierał się on wprawdzie na przewidywalności ujawnienia pewnych chorób w ustalonym odgórnie kręgu osób, ale w praktyce można było mówić o tzw. półotwartym charakterze listy, uwidaczniającym się w formule „inne choroby...”. Pozwalało to na zaliczenie do chorób zawodowych również niektórych schorzeń pokrewnych, które nie zostały w wykazie wyraźnie wymienione. Obecnie nie jest to już dopuszczalne ze względu na niemożność uznania za chorobę zawodową schorzenia, które nie zostało *expressis verbis* wymienione w omawianym wykazie. Taka regulacja zmniejszy i tak niezbyt liczną grupę rolników, którym uda się uzyskać status osoby chorej na chorobę zawodową.

Nadmiernie restrykcyjna metoda listy pozostawia bez ochrony znaczną liczbę ubezpieczonych rolników, którzy doznali uszczerbku na zdrowiu pod wpływem szkodliwych czynników środowiska pracy, ale nie spełniają ustawowych warunków. Metoda ta w nikłym stopniu uwzględnia również zmiany wynikające z postępu nauki, a także rozwoju cywilizacyjnego,

²⁴ Zob. J. Jastrzębska, J. Zagórski, op. cit., s. 26.

który sprzyja ujawnianiu się nowych ryzyk²⁵. Dlatego też konieczna jest okresowa rewizja listy chorób zawodowych, która powinna prowadzić do zmian w wykazie chorób zawodowych przez uzupełnienie go o kolejne schorzenia²⁶. Wymaga to jednak inicjatywy Rady Ministrów, która – jak dotąd – nie wykazywała w tym zakresie zbyt dużej aktywności. Gwoli prawdy, ustawodawca nie przewidział jednak ustawowego wymogu okresowych rewizji wykazu chorób zawodowych, które mogłyby uaktualniać na bieżąco przedmiotowy wykaz.

Kolejną przesłanką uznania danej choroby za rolniczą chorobę zawodową jest zgłoszenie podejrzenia choroby oraz jej rozpoznanie (ale nie stwierdzenie) w czasie pracy w warunkach narażenia zawodowego, a jeżeli nastąpiło ono po zakończeniu pracy w warunkach narażenia zawodowego – to nie później niż w okresie, o którym mowa w wykazie chorób zawodowych²⁷. Nie można wszakże wykluczyć związku przyczynowego między warunkami pracy a niektórymi chorobami zawodowymi, nawet wówczas gdy między ustaniem pracy w warunkach narażających zdrowie rolnika a ujawnieniem się tej choroby upłynął dłuższy czas²⁸. Nie zawsze bowiem istnieje możliwość wczesnego wykrycia choroby, co wiąże się nie tylko z różnym poziomem wiedzy medycznej oraz dostępem do nowoczesnej aparatury medycznej, ale również z indywidualną odpornością rolników na szkodliwe warunki pracy.

Nie bez znaczenia jest także możliwość jednoczesnego oddziaływania na poszkodowanego kilku niekorzystnych czynników²⁹. W świetle osiągnięć medycyny jednoznaczne wskazanie okresu utajonego wielu chorób nie jest możliwe. Ponad 95% ogółu chorób zawodowych stanowią schorzenia powstałe po minimum dziesięcioletnim okresie narażenia, a 79% – po dwudziestu latach pracy w narażeniu³⁰. Przepisy prawa nie mogą zatem bezwzględnie ograniczać w czasie możliwości ustalenia związku między chorobą zawodową a warunkami pracy. Wprowadzenie w tym zakresie jakichkolwiek warunków jest niedopuszczalne³¹.

²⁵ Por. W. Witoszko, op. cit., s. 124 i n.

²⁶ Zob. B. Paździor, *Ubezpieczenie wypadkowe w uregulowaniach MOP*, „Polityka Społeczna” 1997, nr 5-6, s. 5.

²⁷ Zob. wyrok WSA z 15 grudnia 2004 r., III SA/Po 470/04, ONSAiWSA 2005, nr 6, poz. 136.

²⁸ Wyrok SN z 7 czerwca 1995 r., II PRN 4/95, OSNAPiUS 1996, nr 3, poz. 44.

²⁹ Por. T. Wyka, op. cit., s. 47.

³⁰ Por. N. Szeszenia-Dąbrowska, W. Szymczak, *Zapadalność na choroby zawodowe w Polsce*, „Medycyna Pracy” 1999, nr 6, s. 481.

³¹ Zob. wyrok NSA z 12 czerwca 1997 r., II SA/Gd 1234/96, „Prawo Pracy” 1998, nr 1, s. 41.

W świetle art. 235² k.p. rozpoznanie choroby zawodowej może nastąpić w okresie pracy w narażeniu zawodowym albo po zakończeniu pracy w takim narażeniu, pod warunkiem istnienia udokumentowanych objawów chorobowych w okresie ustalonym w wykazie chorób zawodowych. Nowe rozporządzenie Rady Ministrów z 30 czerwca 2009 r. w sprawie chorób zawodowych w załączniku zawiera wykaz chorób zawodowych wraz z okresem, w którym wystąpienie udokumentowanych objawów chorobowych upoważnia do rozpoznania u rolnika takiego schorzenia, pomimo wcześniejszego zakończenia pracy w narażeniu zawodowym. W przypadku niektórych chorób (np. raka płuc czy oskrzeli) okres ten nie będzie wskazany, lecz ustalany indywidualnie.

Środowisko pracy rolnika zawsze będzie negatywnie oddziaływać na jego zdrowie. W związku z tym trzeba stworzyć taką regulację w zakresie chorób zawodowych, która pozwoli – bez żadnych ujemnych konsekwencji – na ujawnianie przez rolników chorób zawodowych spowodowanych wypełnianiem swoich obowiązków zawodowych. Należy opowiedzieć się za zastosowaniem metody tzw. mieszanej, która w pełni spełniałaby oczekiwania poszkodowanych, ułatwiając im drogę dochodzenia roszczeń odszkodowawczych i rentowych. Byłaby to jednocześnie to odpowiedź na apel Wspólnoty Europejskiej, która wzywa do propagowania kultury prozdrowotnej w miejscu pracy i zapobiegania problemom związanym z utratą zdrowia w związku z wykonywaną pracą³². W systemach prawnych krajów członkowskich Unii Europejskiej zabezpieczenie przed skutkami rolniczych chorób zawodowych realizowane jest przede wszystkim w ramach ubezpieczenia społecznego (wypadkowego)³³. Warto zauważyć, że zalecenie (rekomendacja) Komisji Europejskiej nr 2003/670 z 25 września 2003 r. w sprawie przyjęcia europejskiego wykazu chorób zawodowych³⁴ zaleca

---

³² Por. A. Musiała, *W sprawie minimalnych wymogów w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy w rolnictwie w prawie wspólnotowym*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2006, nr 1, s. 92-100.

³³ Por. T. Bińczycka-Majewska, *Koordinacja systemów zabezpieczenia społecznego w Unii Europejskiej*, Kraków 1999, s. 333 i n.; eadem, *Ubezpieczenie w razie niezdolności do pracy w Holandii*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1998, nr 1, s. 23 i n.; A. Giżejowska, A. M. Świątkowski, *Zabezpieczenie społeczne. Komentarz*, Kraków 2004, s. 106 i n.; M. Zieleniecki, *System zabezpieczeń społecznych*, w: Z. Brodecki (red.), *Zatrudnienie i ochrona socjalna*, Warszawa 2004, s. 403 i n.

³⁴ Dz. Urz. W.E., L 238, z 25 września 2003 r., poz. 0028-0034. Tekst w języku niemieckim: *Empfehlung der Kommission vom 19. September 2003 Über die Europäische Liste der Berufskrankheiten*, oraz w języku angielskim: *Commission Recommendation of 19 September 2003 Concerning the European Schedule of Occupational Diseases*.

krajom członkowskim odchodzenie od zamkniętej listy chorób zawodowych. W Europie Zachodniej znajduje to odzwierciedlenie w dążeniu do stworzenia otwartego pojęcia choroby zawodowej i odchodzeniu od techniki zamkniętej listy³⁵.

Wbrew zaleceniom Wspólnoty, polski ustawodawca nie zmienił istotnie krajowych regulacji w dziedzinie chorób zawodowych. Przede wszystkim nie rozszerzono znacząco wykazu (listy) chorób zawodowych oraz nie wprowadzono szerszych definicji pracowniczej oraz rolniczej choroby zawodowej, ponieważ oznaczałoby to wzrost kosztów pracy oraz wydatków na ubezpieczenie społeczne. W konsekwencji dochodzi do ograniczenia uprawnień osób poszkodowanych i „przerzucenia” na poszkodowanych (w tym rolników) skutków ryzyka związanego z zachorowaniem na choroby zawodowe³⁶.

Z uwagi na specyfikę pracy w rolnictwie, należy opowiedzieć się również za włączeniem w nasz kraj do wykazu chorób zawodowych, stworzonego na użytek pracowników, listy wszystkich schorzeń ustalonych dla rolnictwa lub ogrodnictwa zgodnie z zaleceniem (rekomendacją) Komisji Europejskiej nr 2003/670. Główny nacisk powinno się położyć w tym miejscu na związek choroby z wykonywaną pracą³⁷. Polski ustawodawca powinien podjąć stosowne działania w celu włączenia do krajowej listy chorób zawodowych tych schorzeń, które zostały zamieszczone na specjalnej liście dla rolnictwa i ogrodnictwa. Obecnie osoby zatrudnione w rolnictwie są w tym zakresie dyskryminowane, ponieważ niektórych chorób zawodowych rolników nie ma w obowiązującym wykazie chorób zawodowych (tworzonym głównie z myślą o pracownikach).

Powyższy problem ma istotne znaczenie praktyczne, ponieważ ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników przewiduje zwiększenie wysokości renty rolniczej przyznanej z tytułu niezdolności do pracy powstałej wskutek wypadku przy pracy rolniczej lub rolniczej choroby zawodowej. W takiej sytuacji uprawnionemu do okresu opłacania składki dolicza się okres dzielący go od osiągnięcia wieku 60 lat,

³⁵ Por. A. Numhauser-Henning, *General Report. Occupational Risk: Social Protection and Employers Liability. Social Change and Legal Developments in Industrial Societies*, w: *Word Congress of Labour and Social Security Law*, Paris 2006, s. 26, orzeczenie ETS z 13 grudnia 1989 r., 322/88 (Grimaldi), Rec. 1989, poz. 4407.

³⁶ Por. H. Szewczyk, *Prawne problemy...*, s. 8 i n.

³⁷ Por. T. Bińczycka-Majewska, *Prawne aspekty...*, s. 51-60; eadem, *Choroby zawodowe w normach Wspólnoty Europejskiej*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1993, nr 10-11, s. 69-76.

co pozwala zwiększyć wymiar renty otrzymywanej przez rolników, którzy stali się niezdolni do pracy wskutek wypadku lub choroby zawodowej w młodym wieku³⁸.

4. Związek choroby zawodowej z wykonywaną pracą w gospodarstwie rolnym

Figurowanie danego schorzenia w wykazie chorób zawodowych nie jest warunkiem wystarczającym do uznania – w konkretnym przypadku – wystąpienia rolniczej choroby zawodowej. Konieczne jest jeszcze wykazanie zawodowego charakteru tej choroby. Bez spełnienia tego warunku nawet choroba powstała w warunkach narażenia zawodowego, znajdująca się na liście chorób zawodowych, nie może być obecnie zakwalifikowana jako choroba zawodowa. W świetle doktryny i judykatury nie wystarczy samo ustalenie, że stwierdzona u ubezpieczonego choroba jest wymieniona w wykazie i praca była wykonywana w warunkach narażających na jej powstanie (narażenia zawodowego).

Oznacza to, że aby uznać dane schorzenie za chorobę zawodową, nie wystarczy samo rozpoznanie u chorego choroby zamieszczonej w wykazie chorób zawodowych. Konieczne jest także ustalenie, że na jej powstanie miały wpływ szkodliwe warunki pracy albo sposób wykonywania pracy³⁹. W efekcie taka regulacja choroby zawodowej, stanowiąca najbardziej surową wersję restrykcyjnej metody listy chorób zawodowych, z całą pewnością ogranicza w praktyce liczbę osób faktycznie chorych na chorobę zawodową, którym w obecnym stanie prawnym uda się uzyskać status osoby dotkniętej taką chorobą.

W przypadku rolniczej choroby zawodowej związek z wykonywaną pracą w gospodarstwie rolnym musi mieć charakter przyczynowy, ponieważ to wykonywana praca ma być przyczyną zmian w organizmie, podczas gdy w odniesieniu do wypadku przy pracy – przyczyna zewnętrzna

---

³⁸ H. Szewczyk, *Prawne problemy wypadków przy pracy i chorób zawodowych w rolnictwie*, w: „Z Problematyki Prawa Pracy i Polityki Socjalnej”, t. 16, A. Nowak. (red.), Katowice 2005, s. 155-156; eadem, *Renta rolnicza z tytułu niezdolności do pracy wskutek wypadku przy pracy lub choroby zawodowej*, w: L. Frąckiewicz, W. Koczur (red.), *Zabezpieczenie społeczne osób niepełnosprawnych*, Katowice 2010, s. 93-94.

³⁹ Zob. W. Witoszko, *Związek przyczynowy między chorobą zawodową a warunkami pracy*, glosa do wyroku NSA z 7 czerwca 2006 r., II OSK 388/06, „Monitor Prawa Pracy” 2009, nr 4, s. 214 i n.

może (ale wcale nie musi) pozostawać w związku przyczynowym z pracą, choć musi pozostawać z nią w związku normatywnym, czyli zazwyczaj w związku miejscowym i czasowym (a więc w miejscu i czasie wykonywania pracy)⁴⁰. Następnie wymagane jest również wykazanie związku przyczynowego pomiędzy niezdolnością do pracy w gospodarstwie rolnym a chorobą zawodową. Niezdolność do pracy wskutek choroby zawodowej zachodzi wówczas, gdy choroba zawodowa jest istotną przyczyną częściowej lub całkowitej niezdolności do pracy, co oznacza, że bez wynikającego z niej uszczerbku na zdrowiu niezdolność do pracy nie wystąpiłaby⁴¹.

Wprawdzie zwrot „w wyniku oceny warunków pracy należy stwierdzić bezspornie lub z wysokim prawdopodobieństwem” nie występuje w ustawowej definicji rolniczej choroby zawodowej zawartej w art. 12 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, można jednak przyjąć, że odnosi się on do ustalania związku przyczynowego pomiędzy rolniczą chorobą zawodową a szkodliwymi czynnikami występującymi w środowisku pracy. Oznacza to ograniczenie możliwości stosowania domniemania związku przyczynowego, jeżeli stwierdzona choroba była objęta wykazem w czasie, w którym wykonywanie pracy mogło wywołać taką chorobę⁴².

Wymóg bezsporności lub wysokiego prawdopodobieństwa ściśle wiąże się z obiektywnie istniejącymi trudnościami w określeniu relacji zachodzących między warunkami pracy a stanem zdrowia, zwłaszcza gdy rolnik poddany jest wpływowi kilku niekorzystnych dla zdrowia czynników⁴³. Działanie czynników szkodliwych występujących w środowisku pracy ma więc decydujące znaczenie dla rozpoznania rolniczej choroby zawodowej, które powinno być poprzedzone dokładnym ustaleniem faktu narażenia pracownika na działanie czynnika szkodliwego dla zdrowia, występującego w środowisku pracy, stopnia narażenia i czasu oddziaływania tego czynnika⁴⁴.

Jak już zauważono, w doktrynie i judykaturze zaczynają ostatnio dominować poglądy, w świetle których niezbędne jest wykazanie związku przyczynowego przez ustalenie, że stwierdzone narażenie zawodowe w sposób

⁴⁰ Zob. I. Jędrasik-Jankowska, *Pojęcia i konstrukcje ubezpieczenia społecznego*, Warszawa 2010, s. 395.

⁴¹ Zob. wyrok SN z 9 grudnia 2008 r., I UK 147/08, OSNP 2010, nr 11-12, poz. 145.

⁴² Zob. glosę W. Witoszko do wyroku TK z 19 czerwca 2008 r., P 23/07, „Państwo i Prawo” 2009, z. 7, s. 124-125.

⁴³ T. Wyka, *Ochrona zdrowia...*, s. 47.

⁴⁴ Wyrok SN z 18 października 1995 r., III ARN 41/95, OSNAPiUS 1996, nr 8, poz. 110.

bezsportny lub wysoce prawdopodobny spowodowało rozpoznaną rolniczą chorobę zawodową. Oznacza to wykluczenie domniemania związku przyczynowego między warunkami pracy a rolniczą chorobą zawodową⁴⁵. Aby uzyskać decyzję stwierdzającą rolniczą chorobę zawodową, wymagane jest więc udowodnienie wpływu szkodliwych warunków pracy na zdrowie poszkodowanego, nie wystarczy samo ustalenie, że poszkodowany świadczył pracę w warunkach narażających go na zachorowanie⁴⁶.

W obecnym stanie prawnym samo objęcie rolniczej choroby zawodowej wykazem chorób zawodowych nie stwarza jeszcze domniemania jej zawodowego pochodzenia, które w aktualnych warunkach powinno być udowodnione. Szkodliwe czynniki w środowisku pracy lub sposób jej wykonywania muszą więc stanowić bezsporną lub co najmniej wysoce prawdopodobną przyczynę choroby⁴⁷. Do stwierdzenia wystąpienia choroby zawodowej wystarczy jednak ustalenie, że warunki pracy stanowiły jedną z przyczyn (nie musi to być przyczyna decydująca) stwierdzonego schorzenia⁴⁸.

5. Uwagi końcowe

Przeprowadzone rozważania uprawniają do stwierdzenia, że pojęcie rolniczej choroby zawodowej zostało skonstruowane według restrykcyjnej metody wykazu chorób zawodowych, wzmocnionej dodatkowo określeniem przyczyn uzasadniających przyjęcie zawodowej natury tej choroby, co istotnie ogranicza zakres ochrony prawnej przysługującej rolnikom poszkodowanym wskutek zachorowania na rolniczą chorobę zawodową.

Należy postulować odejście od zamkniętej listy chorób zawodowych. W przypadku przyjęcia otwartej listy tych chorób za pomocą metody mieszanej, podstawą kompensacji powinien być rozszerzony wykaz chorób zawodowych korzystających z domniemania związku przyczynowego pomiędzy wystąpieniem narażenia zawodowego a powstaniem choroby zawodowej. Pozwoliłoby to na włączenie do zakresu pojęcia rolniczych

⁴⁵ Zob. W. Witoszko, *Związek przyczynowy...*, s. 216-217.

⁴⁶ Wyrok SN z 2 lutego 2000 r., II UKN 351/99, OSNAPiUS 2001, nr 12, poz. 419; wyrok SN z 4 czerwca 1998 r., III RN 36/98, OSNAPiUS 1999, nr 22, poz. 79; wyrok SN z 3 lutego 1999 r., II RN 110/98, OSNAPiUS 1999, nr 22, poz. 709.

⁴⁷ Zob. wyrok WSA z 31 stycznia 2008 r., IV SA/GL 608/07, Legalis; wyrok WSA z 27 marca 2007 r., IV SA/GL 885/06, Legalis.

⁴⁸ Wyrok WSA z 19 czerwca 2007 r., III SA/Wr 208/07, Legalis.

chorób zawodowych znacznej części chorób, które nie mają obecnie statusu chorób zawodowych, a w konsekwencji – objęcie poszkodowanych rolników ochroną w ramach ubezpieczenia chorobowego.

Ustawodawca powinien również podjąć stosowne działania w celu włączenia do krajowej listy chorób zawodowych tych schorzeń, które zostały zamieszczone na specjalnej liście dla rolnictwa i ogrodnictwa. Obecnie osoby zatrudnione w rolnictwie są w tym zakresie dyskryminowane, ponieważ niektórych chorób zawodowych rolników nie ma w obowiązującym wykazie chorób zawodowych, tworzonym głównie z myślą o pracownikach. Pozwoliłoby to zwiększyć wymiar renty z tytułu niezdolności do pracy otrzymywanej przez rolników, którzy stali się niezdolni do pracy wskutek wypadku lub choroby zawodowej.

THE LEGAL CONCEPT OF OCCUPATIONAL DISEASE IN AGRICULTURE

S u m m a r y

In view of art. 12 of the Act of 20 December 1990 on social insurance for farmers, an occupational disease in agriculture is considered to be such a disease, which originated in relation with work on the farm, if the disease is included in the list of occupational diseases in the regulations issued based on the labour code. The concept of occupational disease in agriculture was thus constructed according to the restrictive list method, additionally supported by the determination of causes justifying the assumption of the occupational character of the disease, which significantly reduces the scope of protection granted to farmers suffering as a result of an agricultural occupational disease.

The Author proposes to abandon the approach based on the closed list of occupational diseases. The basis for compensation should be extended to include the list of occupational diseases using the assumed causal effect between the occurrence of an occupational hazard and the incidence of the occupational disease. This would make it possible to include in the scope of the concept of occupational diseases in agriculture a considerable number of agriculture-related diseases, which at present do not have the status of occupational diseases.

LA NOZIONE GIURIDICA DELLA MALATTIA PROFESSIONALE AGRICOLA

S o m m a r i o

Alla luce dell'art. 12 della legge 20 dicembre 1990 sulla previdenza sociale degli agricoltori per malattia professionale si intende una malattia che, sorta in seguito al lavoro svolto nell'azienda agricola, sia compresa nell'elenco di malattie professionali di cui alle disposizioni promulgate in base al codice del lavoro. La nozione di malattia professionale

è stata costruita seguendo un metodo restrittivo. Le malattie professionali sono solo quelle comprese in un elenco, il quale fa riferimento solo alle cause che giustificano la qualificazione di una determinata malattia come professionale. Ciò limita notevolmente la tutela spettante agli agricoltori.

L'Autrice auspica di scostarsi da questo metodo, che impiega un elenco non estendibile di malattie professionali. L'elenco dovrebbe essere ampliato fino a comprendere tutte le malattie per le quali sussiste un rapporto causale tra il rischio professionale e il sorgere della malattia professionale. Ciò consentirebbe di includere nella nozione di malattie professionali agricole una parte rilevante di malattie che, pur se collegate all'attività agricola, attualmente non hanno lo *status* di malattie professionali.